

упаўнаважанага хаваюцца сяляне, хаваюць і сваю жывёлу. Цікаўны хітры дзед, што застаўся ў вёсцы (схаваўся ў сваім хляве) яшчэ і вінаваціць фурмана: “Шашок! Шашок! – шаптаў дзед. – Ідзі сюды, каб на цябе трасца, якога там чорта камуністага прывёз?”. Нават мове ягонаў народнай не давярае: “Каб не пазналі, падлу”. І ў дадзеным выпадку не памыляецца. Бо ўжо ў хуткім часе “апостал”, да якога ніхто ў ногі не бухнуўся, нават проста не пайшоў паглядзець, убачыўшы за вёскаў верхніка, што ўцякае ў лес, крычыць – разлаваны – Шашку: -- Вязі на дарогу, я ім пакажу!.. “Апостал з рэвалюерам” паказвае свой сапраўдны твар і сапраўдны твар новаў веры.

У М. Гарэцкага цудоўна атрымліваецца ў невялікім па памеры апавяданні змясціць шмат фактаў, закрануць шырокае кола праблем. Курапа заводзіць гутарку пра веравызнанне Янучонка:

– Католік ці праваслаўны?

-- Мы польскія”.

Так пісьменнік узнімае балючае пытанне пра рэлігію беларусаў і звязанае з ёю атаясамленне сябе з той ці іншай нацыяй. Янучонак, кажучы, што ён католік, называе сябе палякам, а праваслаўны назваўся б рускім. Нашы агрэсіўныя суседзі добра папрацавалі, вынішчаючы нацыянальную памяць беларуса. Падобная думка пра веравызнанне і нацыянальнасць мае трывалася распаўсюджванне і сёння. Атрымліваецца, што вернікаў-беларусаў і няма.

Такім чынам, апавяданнем “Апостал” пісьменнік даказвае, што новая ўлада не толькі не лепшая за старую (дарэвалюцыйную), але і значна горшая, бо не спыняецца перад любымі дзеяннямі ў правядзенні сваёй палітыкі. І з якой горкай, жахлівай іроніяй гучыць эпіграф твора: “Адвеку мы спалі, і нас разбудзілі...”

З.П. Мельнікава (Брэст)

НАШАНІЎСКАЯ ПУБЛІЦЫСТЫКА ЗМІТРАКА БЯДУЛІ

Грамадзянскія і творча-эстэтычныя перакананні і ідэалы Бядулі знайшлі даволі поўнае і выразнае ўвасабленне ў публіцыстычных артыкулах, якія друкаваліся ў “Нашай ніве”. Аднак публіцыстыка Бядулі доўгі час была невядомай для шырокага чатыча, не вывучалася яна сур’ёзна і грунтоўна і літаратуразнаўцамі. Бядуля-публіцыст свядома замоўчваўся, або ў “савецкі” час ацэньваўся прадурзята ў сувязі з тым, што ён адразу “не прыняў” бальшавіцкую рэвалюцыю і братазабойчую грамадзянскую вайну. У сваіх творах і публіцыстыцы 1918-1920-ых гадоў, якая і сёння застаецца невядомай нават для большасці даследчыкаў, пісьменнік не хаваў свайго непрыяцця палітыкі бальшавізму і бальшавіцкіх адносін да Беларусі. Па гэтай самай прычыне ідэалагічна

заангажаванае літаратуразнаўства мінулых дзесяцігоддзяў так і не ацаніла па вартасці як усю спадчыну пісьменніка, так і яго палымяныя, шчырыя, адраджэнцкай, грамадска-асветніцкай праблематыкі публіцыстычныя артыкулы “нашаніўскага” часу, асабліва 1914-га года. Нават прынцыповы, праніклівы даследчык М. Мушынскі дае публіцыстыцы Бядулі гэтага часу дужа сціплую ацэнку (Мушынскі М. Змітрок Бядуля – літаратурны крытык і публіцыст. Гл.: Бядуля З. Збор твораў. У 5 т. Т. 5. С.469-491).

Знаёмства з публіцыстыкай Бядулі, якую змяшчала на сваіх старонках “Наша ніва”, пераконвае, што аўтар меў свой погляд на тагачасныя грамадска-палітычныя падзеі, думаў аб будучай Беларусі. Менавіта ў 1914 годзе, калі няўхільна набліжаўся крах Расійскай імперыі і ішла імперыялістычная вайна, у якой беларусы, як і ў іншых войнах Расіі раней, зноў выкарыстоўваліся як таннае гарматнае мяса, Бядуля ў публіцыстыцы стварае своеасаблівую праграму дзейнасці, праграму практычнага асветніцтва, распрацоўвае і абгрунтоўвае розныя напрамкі рэалізацыі задач беларускага будаўніцтва, беларускага нацыянальнага адраджэння, шукае сродкі абуджэння беларускага народа да годнага вольнага жыцця, думае, як падняць свой народ з каленяў. Бядулевы публіцыстычныя артыкулы “Не адным хлебам...”. “Купальская ноч”, “Падмогі”, “К жыццю!”, “Святло”, “Жыла, жыве і будзе жыць!..” і некаторыя іншыя стаяць упоравень з праграмнымі артыкуламі Максіма Гарэцкага “Наш тэатр” (1913), “Развагі і думкі” (1914) і іншымі.

Творча-эстэтычная канцэпцыя Бядулі-мастака і праграма практычнага асветніцтва Бядулі-патрыёта выкладзены ім у артыкуле “Не адным хлебам...” (1913). Нельга не заўважыць, што Бядуля быў прыхільнікам характава і гармоніі, як і Максім Багдановіч, калі сцвярджаў, што на зямлі няма нічога вышэйшага за “святое, адвечнае характава”, што характава – “маці жыцця, кіраўніца добра і праўды”. Аўтар даходліва тлумачыў чытачам беларускай газеты “Наша ніва”, што характава праяўляецца ў жыцці ў розных формах: у музыцы, у паэзіі, у жывалісе, у разьбярстве, у рамёствах, у свецкіх і рэлігійных звычаях. “Жыццё можна назваць кветкай, характава – мёдам гэтай кветкі, а чалавека - пчалінай, збіраючай гэты мёд” (Бядуля З. Збор твораў. У 5 т. Т. 5. С. 385). Бядуля-філосаф і эстэт даводзіў тагачаснаму чытачу, што ў кожнага народа павойму, у розных відах і стылях мастацтва выяўляецца душа народа, народны характар і ўласцівае народу паняцце характава. І калі камусьці захочацца грунтоўна пазнаёміцца з жыццём нейкага народа, то варта гэта знаёмства пачаць з вывучэння культуры і мастацтва гэтага народа.

Бядуля з болем пісаў, што многапакутная гісторыя Беларусі папярэдніх стагоддзяў не спрыяла тварэнню беларускіх духоўных скарбаў, але спакутаная душа народа зберагла многа «пекнага, дарагога». Яно пакуль што пакрыта «пылам нядбаласці». Вывучэнне, даследаванне духоўнай спадчыны народа, яго гісторыі, культуры, мастацтва павінна

стаць, на думку аўтара, першачарговай задачай. Гэта была вельмі каштоўная і сучасная выснова філосафа-эстэты, якая стымулявала беларускі народ да актыўнага культурна-асветнага жыцця, падымала пачуццё нацыянальнай годнасці, самакаштоўнасці ва ўласных вачах.

У артыкуле “Купальская ноч” (1913) Бядуля зноў заклікае беларусаў шматмільённай грамадой ісці наперад па сваім шляху, шукаць “загубленую сваю душу, душу свайго народа”. Старэйшае пакаленне, настойвае пісьменнік, павінна перадаваць свой духоўны, эстэтычны, гістарычны вопыт і веды маладзёйшым. Няхай дзяды пры купальскіх агнях, сімвалах жывой памяці продкаў, раскажуць унукам дзіўныя казкі сівой даўніны, калі народ жыў вольна і годна. Аўтар метафарычна-узнёсла выказвае сваё заветнае жаданне, каб у душах беларускай моладзі запалаў “агонь змагання за сваё роднае”. Бядуля падказвае, што для беларускага народа пошукі купальскай кветкі шчасця – гэта пошукі свайёй душы, бязмернага скарбу, які можна знайсці толькі на “беларускім шляху”, на шляху “нашага нацыянальнага адраджэння” (Тамсама. С. 387).

Верай у маладую Беларусь, у сілу і розум моладзі, якой падсілу ратаваць свой народ ад фізічнага і духоўнага вымірання, прасякнуты артыкул “Падмогі” (1914). Як асветнік, як добры знаўца беларускай вёскі разважае Бядуля аб прычынах “народнага п’янства”. Народ п’е, бо цёмны, а цёмны, бо п’е. Але ёсць выйсце з гэтага зачараванага кола – даць народу асвету!

Гэтакасама пераканана, як і Гарэцкі ў свайёй публіцыстыцы гэтага часу, Бядуля-асветнік змагаецца з дэнацыяналізацыяй беларускага народа, гнеўна выступае супраць абалваньвання і вынішчэння народнай свядомасці ці праз ачмурэнне гарэлкай, ці праз мэтанакіраваную русіфікацыю.

У публіцыстычным артыкуле “К жыццю!” (1914) Бядуля абазначыў шэраг праблем, што стаялі ў той час перад беларускім народам і краем, каб, нарэшце, змяніць жыццё да лепшага, да павышэння ўзроўню жыцця і асветы працоўнага народа. Гэты артыкул – непасрэдны зварот да беларускай інтэлігенцыі і да заможных людзей, хто, кіруючыся сумленнем, спачуваннем да цёмнага і пакутнага жыцця народа, павінен вывесці беларусаў на шляхі сапраўднага, годнага чалавечага жыцця.

Усведамляючы нізкі ўзровень самасвядомасці народа, кансерватыўнасць і інертнасць яго мыслення (“У гэтым з незапамятных часоў і ўся трагедыя жыцця”), аўтар з пачуццём грамадзянскай адказнасці за лёс народа заклікае і іншых настойліва весці асветніцкую працу, рыхтаваць свядомасць народа “да новай ідэі ў жыцці”. “Жывое жывым і корміцца! Досьць нам удавольвацца пустымі казкамі, прыгожымі словамі!” (Тамсама. С. 390).

Публіцыстычны аркул “Святло” (1914) – арыгінальны ідэяна-эстэтычны трактат, які шмат у чым пераклікаецца з артыкулам “Не адным

хлебам...” Гэта метафарычна-філасофскі роздум мастака аб уласнай творчасці і яе прызначэнні, аб вялікім творчым патанцыяле народнай душы, аб тым, што духоўная праява, творчасць, урэшце мае практычную мэту – “чын-дзела”. Творчасць, слухна даводзіць Бядуля, павінна быць рухавіком грамадскага жыцця, скіроўваць народ да прагрэсу. Письменнік, па-сутнасці, робіць бліскучую спробу тэарэтычна асэнсаваць прыроду і прызначэнне мастацтва, характава.

Здольнасць асобнага чалавека, людзей і ўсіх народаў да творчасці – гэта найвялікшае дасягненне чалавецтва і найвялікшая каштоўнасць жыцця. Творчасць азначае рух народнай свядомасці наперад. Асабліва тады ўзрастае грамадскае значэнне мастацтва і творчасці, калі народнае жыццё (тут Бядуля меў на ўвазе сацыяльна-грамадскія абставіны на Беларусі, якая заставалася ўскраінай Расійскай імперыі), гіне ў застоі. Аўтар сцвярджаў, што моцны, валявы, творчы чалавек і ў неспрыяльных умовах, “і з хаосу” здольны стварыць штосьці каштоўнае і патрэбнае іншым.

Творчасць Бядуля параўноўвае са святлом, называе вялікай сілай, якая можа жыць у душы асобнага чалавека і абавязкова жыве ў душы кожнага народа. І гэта непарушны закон жыцця і прыроды. Няма народаў няздатных, бяздарных, прынцыпова заяўляў Бядуля ў той час, калі з усходу і захаду чуліся папрокі аб нераспрацаванасці беларускай мовы, аб прымітыўным узроўні беларускай літаратуры, культуры, аб неразвітасці ўсяго беларускага...

Публіцыст пераканана даводзіць, што родная мова – гэта сваё роднае сонейка, “трэба толькі яму болей волі даць...” Тады народ сам усё зробіць. Роднае слова павінна стаць перакананнем кожнага грамадзяніна. Толькі пры такой умове, лічыў Бядуля-асветнік, кожны зможа быць паўнацэнным чалавекам-творцам, “зможа ўсвядоміць сабе свой вялікі чын-дзела: будзе тварыць на сваю і агульную карысць” (Тамсама. С. 393).

У арткуле “Святло” сінтэзаваны погляды Бядулі мастака-творцы, філосафа-эстэта, асветніка-адраджэнца, ідэолага і палітыка.

Ідэя арыгінальнасці, каштоўнасці духоўнай культуры кожнага, нават малага і пакутлівага, як беларусы ці яўрэі, народа пранізвае Бядулеў артыкул “Чакайце сваіх” (1914). Як і ў іншых публіцыстычных выступленнях, настойліва праводзіцца думка аб захаванні Беларусі, беларускага народа і яго самабытнага нацыянальнага духоўнага жыцця. Гэта было надзвычай своечасовым і патрэбным, бо ў імперыялістычную вайну народ Беларусі быў літаральна растрэсены на абшарах Расіі: хто змог, выехаў у бежанства ў цэнтральныя губерні, хто на поўдзень, хто ў Сібір... Бядуля востра адчуваў пагрозу знішчэння да рэшткаў усяго, што было на беларускай зямлі, знішчэння набыткаў беларусчыны. Артыкул пачынаецца зваротам да беларускага народа чакаць з вайны сваіх сыноў, братаў, мужоў, бацькоў. Аўтар перакананы, што вайна – вялікае няшчасце

і сапраўднае выпрабаванне для народа, верыў, што яна нарэшце адкрые беларускаму народу вочы на крывадушную палітыку самадзяржаў і падштурхне нерашучых беларусаў да самавызначэння, бо ўсе войны рана ці позна заканчваюцца, і народу трэба думаць аб будучыні свайго краю. Імперыялістычная вайна, чужая і непатрэбная для беларусаў. У Бядулі была надзея, што, выпакутаваўшы і гэта, народ нарэшце зразумее, што няма іншага шляху як самастойнасць, незалежнасць, самабытнасць Беларусі.

У гэтым змястоўным артыкуле Бядуля робіць філасофскае абагульненне аб сутнасці жыцця і смерці, як асобнага чалавека, творцы, так і цэлага народа: "...трэба пужацца не жыцця ў смерці, а смерці ў жыцці...", бо яшчэ больш небяспечна смерць духу" (Тамсама. С. 394)

Бадай, мала хто так, як Бядуля, у супярэчлівыя і драматычныя перадрэвалюцыйныя гады пісаў з трывогай аб захаванні "душы народа нашага". Пераконваючы сябе і іншых, ён сцвярджаў, што яна "жыла, жыве і будзе жыць". Такую назву мае і артыкул 1914-га года, напісаны публіцыстам да гадавіны "Нашай нівы". Гэтаксама, як Купала, Багдановіч, Гарэцкі, ён верыў у невычэрпныя багацці народнай душы, у яе жыццяздольнасць і самазахаванне, нягледзячы на такія неспрыяльныя сацыяльныя і грамадска-палітычныя варункі. "Колькі трагізму было ў гісторыі нашага народа! Колькі цемнаты і нядолі!" А колькі беларусаў, што маглі і павінны былі слугаваць свайму народу, запрадалі душы свае чужым сілам. Узгадаваныя народам-пакутнікам, народам-ратаем, гэтыя адступнікі высмеялі свой народ, адракліся ад яго, строілі кпіны з "хамамужыка", з яго культуры і мовы. Але (Бядуля зноў знаходзіць трапнае і ёмістае параўнанне народнай душы і памяці) яна, быццам імклівая крыніца з жывой вадой, знайшла сабе выйсце з-пад "каменнага пласту", вырвалася да сонейка і разбеглася "па лугах-палях ручайкамі, разлілася на бязмерным абшары..." (Тамсама. С. 394)

І што надзвычай істотна, у публіцыстыцы выявіўся Бядуля-эстэт і філосаф. На жаль, да сённяшняга дня ён застаецца не асэнсаваны і не ацэнены як пісьняр характава, "чыстай красы", такі ж самабытны, як і Максім Багдановіч. Іх чалавечае сяброўства – вынік духоўна-эстэтычнай блізкасці. У абодвух мастакоў былі падобныя, а часам абсалютна-тоесныя погляды на прызначэнне мастацтва, на паходжанне і разуменне характава, месійнай, прарочай ролі мастацтва, літаратуры. І Бядуля, і Багдановіч лічылі, што прызначэнне характава, прыгажосці – уплываць на паўсядзённае шэрае жыццё, абуджаць чэргствыя, абьякавыя душы, рабіць іх лепшымі, чулымі да прыгожага і ўзвышанага. Дзеля гэтага варта пыгадаць хаця б выказванні Бядулі аб характаве, творчых здольнасцях "народнай душы" у публіцыстыцы 1914 года, у артыкуле "Натхненне і гармонія" (1920) і супаставіць з поглядамі на характава Багдановіча, выказанымі ў "Апокрыфе", ужо не гаворачы пра тое, што сум па "красе і волі" пранізваў творчасць абодвух пісьменнікаў гэтага часу. У многіх

артыкулах 1914-га і пазнейшых гадоў Бядуля звяртаўся да тэарэтычных праблем мастацтва, спрабаваў асэнсаваць і абагульніць свой уласны творчы вопыт. У разважаннях аб натхненні, прыгажосці, характэве цікава выяўляюцца моманты творчай біяграфіі самога пісьменніка. Публіцыстычныя артыкулы Бядулі даюць магчымасць прасачыць, як паступова выкрышталізоўвалася яго эстэтыка, яго разуменне красы, мастацтва і мастацкасці. Ён быў чуйны не толькі да народных пакут, сацыяльна-грамадзянскага бяспраўя беларусаў, але і да ўзвышанагаў жыцці, да таго, што можа ўбачыць “хіба толькі сам паэт” (М. Багдановіч). Ужо да пачатку 20-ых гадоў ён меў сваю адметную эстэтычную праграму і сваю сістэму поглядаў на творчасць.

Бядуля быў перакананы і пераканваў іншых, што мастацтва павінна ўзвышаць людзей, рабіць іх лепшымі, высакароднымі. Людзі мастацтва, іх пісьменнік метафарычна называў “жрацамі характава” ці “прарокамі характава”, адкрываюць людзям таямніцы характава, знаходзяць прыгажосць усюды, ачышчаюць такім чынам людскія душы, падымаюць іх сваім натхненнем і творчасцю да нябёс, “каб яны парабіліся лепшымі і святлейшымі”. Зусім відавочна, што ў Бядулевай творча-эстэтычнай канцэпцыі гарманічна спалучаліся грамадзянска-патрыятычныя, сацыяльна-класавыя матывы з эстэтыкай прыгажосці і ідэаламі характава. “Мастацтва ў сваіх фарбах, формах, вобразах і згуках авекавечвае эпохі тысячалеццяў. Яно, мастацтва, служыць новым пакаленням у сэнсе гісторыі ў сто крат болей, чымся летапісы, прафесарскія працы і г. д., бо ў ім захаван непадробны дух эпохі, – яе настроі, яе перажыванні, яе ідэалы характава” (Тамсама. С. 403).

Аднак новае сацыяльна-палітычнае жыццё ў сацыялістычнай Беларусі пазбавіла Бядулю і іншых мастакоў магчымасцей да творчай рэалізацыі сваіх задум. Ідэалагічнае, палітычнае ўмяшанне, а ў канцы 20-ых і ў 30-ыя гады адкрыты партыйны дыктат пымусілі пісьменніка адмежавацца ад сваіх ранейшых твора-эстэтычных ідэалаў і перакананняў і тварыць па прынцыпах класавасці, народнасці і партыйнасці, асабліва – партыйнасці. Своеасаблівай рэакцыяй пратэсту сталі многія творы мастака, найперш – апавесць “Салавей”, галоўны твор Бядулі 20-ых гадоў. А яшчэ пазней, у 30-ыя гады, вульгарызатарская крытыка і партыйныя літцэнзары вымусілі Бядулю адмаўляцца ад сваёй ранейшай “дакастрычніцкай” творчасці, ад адраджэнцкай ідэянасці і беларускасці ў ёй, стаць “рэвалюцыянерам” і “барацьбітом” у беларускай літаратуры. У 30-ыя гады, кажучы словамі самога пісьменніка, ён уласнымі рукамі выкапаў “высокі капед” і паставіў яго між сабою, беларускім савецкім пісьменнікам, і ўласнай ранейшай творчасцю.